

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

*FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI*

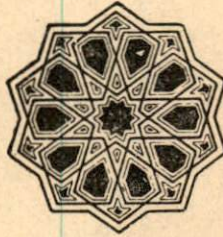
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu
Yazarlarına aittir.*

SUNUŞ

Ankara Üniversitemiz 1946 yılında kurulduğundan bu yana pekçok fakülte, enstitü ve yüksekokulla yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Üniversitemize 1949 yılında katılan ve en eski fakültelerimizden biri olan İlahiyat Fakültemiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesinin kurulmasına kadar bütün Türkiye üniversitelerinin tek İlahiyat Fakültesi olarak kaldı. Daha sonra İslam Enstitülerinin üniversitelere bağlanarak fakülteleşmeleri sonucu, bugün dokuz ayrı İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Ankara Üniversitemizin İlahiyat Fakültesi, hem eski Yüksek İslam Enstitülerine öğretim elemanı vermiş, hem yeni İlahiyat Fakültelerine öğretim üyesi yetiştirmiş ve yetiştirmekte oluşu ile ana fakülte özelliğindedir.

Bu yıl (1989) 40. kuruluş yıldönümünü kutladığımız İlahiyat Fakültemiz yurtiçi faaliyetlerinin yanısıra, İslam Üniversiteler Birliğinin üyesi olarak, İslam araştırmaları alanına katkılarda bulunduğu gibi müslümanlarla hıristiyanlar arasındaki diyaloga yönelişlerde de etkili olmaktadır.

Papalık Gregorienne Üniversitesi ile Üniversitemiz arasında 1986 yılında yapılmış anlaşma ile öğretim üyesi değişiminde bulunuyoruz, ortak seminerler düzenliyoruz. Ortak araştırma projeleri hazırlamayı ve belki bir ortak yayına girmeyi düşünüyoruz. Mayıs 1989'da "Müslüman-Hıristiyan İlahiyat Eğitiminin Sorunları ve İşbirliği" konulu ilk seminer Roma'da yapıldı. Önümüzdeki yılın Mayıs ayında ikinci semineri Ankara'da düzenleyeceğiz. Konu "Tarih Boyunca Din, Kültür ve Tolerans" olacak. Gregorienne Üniversitesi, Rektörleri başkanlığında 12 kişilik bir profesör grubu ile katılacaklar.

Üniversitemizin, Avrupa ülkelerinin üniversiteleriyle olan bilimsel işbirliği anlaşmalarından İlahiyat Fakültemizi ilgilendirenlerden biri

de Almanya'nın Bamberg Üniversiteleri ile İlahiyat Fakültemiz arasındaki Din Eğitimi ortak çalışma girişimidir.

İlahiyat Fakültemiz "din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılacak, mesleki bilgisi kuvvetli, düşünüşte ihatalı din adamları yetiştirmek" amacına uygun olarak çalışmalar yapmaktadır.

40. yılının, ülkemize ve mensuplarına hayırlı olmasını, otuz küsur yıldır çıkmakta olan ve yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da aranan bir bilimsel kaynak olan derginin daha nice yıllar çıkmasını dilerim.

Prof. Dr. Necdet SERİN
Ankara Üniversitesi Rektörü

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Necdet SERİN (Rektör) : Sunuş	III
İçindekiler	V
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Psikoloji Sözlüğü Üzerine Dene- me II</i>	29
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Tasavvuf</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN: <i>Atatürk ve Türk Kadını</i>	85
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar</i>	95
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU: <i>Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Felsefi Düşüncesi</i>	137
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU: <i>Mevlana'nın Çağdaş Derviş Ta- rikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri</i>	147
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKTAR: <i>Is There A Methodology In The Qur'an For The Natural Sciences?</i>	157
Doç. Dr. Salih AKDEMİR: <i>Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları</i>	179
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Osmanlı Devrinde Cezayirde Gelişen Bilim ve Kültürün Genel Bir Değerlendirmesi</i>	211
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Un Auteur Turc Contemporain İsmail- Hakkı İzmirli (1868-1946)</i>	231
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK: <i>Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış</i>	245

	<u>Sayfa</u>
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR: <i>Türklerin Kâbe'ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar</i>	261
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER: <i>Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki</i>	271
Bekir DEMİRKOL: <i>Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma</i>	283
Dr. Ahmet AKBULUT: <i>Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi</i>	331
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İstisna Akdinin Mahiyeti ve Unsurları</i>	348
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları</i>	367
Dr. Mustafa KILIÇ: <i>İslâm Kültür Tarihinde Mûsiki. Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar</i>	399
Ar. Gör. Mustafa ERDEM: <i>Câhız ve "El-Muhtar Fî'r-Redd Ala'n-Nasara" İsimli Risâlesi</i>	454
İ.A. Heinz KLAUTKE: <i>Federal Almanya ve Batı-Berlin'de Müslüman Türkler</i>	475
 Kitap Tanıtımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Ahmet Salih Muhâyirî, Tefsiru Süfyân b. Uyeyne, (et-Tab'atu'l-Ûlâ) 1403/1983.s. 438</i> ...	487
Dr. Ali YILMAZ: <i>Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü</i>	491

KİTAP TANITMA

Ahmed Sâlih Muhâyirî, *Tefsiru Süfyân b. Uyeyne*, (et-Tab'atu'l-Ulâ) 1403 / 1983. s. 438.

198 / 814 tarihinde vefat eden, zamanında tefsir ve hadis imamlığı ünvanını kazanan Süfyân b. Uyeyne'nin, Tefsirini ve tefsirdeki yerini ortaya koymak, ilk asırlardaki tefsir tarihine ışık tutması bakımından önemlidir. Ancak böyle bir çalışma, ilk kaynaklara vâkıf olmak ve onları iyice araştırmakla mümkün olabilir. Müellif Besmele ve Hamdeleden sonra, Süfyân b. Uyeyne'nin sadece hadiste değil, onun kadar tefsir alanında da şöhret kazandığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Zira İbn Uyeyne'nin hadisten ayrı olarak, Onun bir tefsire mâlik olduğunu ve bu tefsirin zamanında temâyüz ettiğini, akranları arasında üstünlük sağladığını ve tefsirdeki metodunun yeni bir merhaleye başlangıç olduğunu söylemeye çalışmaktadır. Bu tefsirde ilk olarak Mutezile, Kaderiyye ve Mürchie gibi yeni filizlenmeye başlayan fırkaların görüşleri reddedilerek yalanlanmıştır. Böylece tefsirinde Süfyân, Ehli Sünnet akidesine yardımcı olmaktadır. O, aynı zamanda bid'at ehlinin zanlarını ve sapık fikir sahiplerini, Kur'ân ve Sünnete dayanarak reddetmekte idi. Bu bakımdan Mutezile, Ahmed b. Hanbel'de, Şâfiî'de ve diğerlerinde hocaları İbn Uyeyne'nin tesirini bulmuştu. Kendisinden sonra, tefsirdeki metodunu devam ettiren talebeleri Abdurrazzâk es-San'ânî ve İshâk b. Râheveyh (Râhûyeh) olmuşlardır.

Eserin müellifi Ahmed Sâlih, bu araştırmasının bir giriş, iki kısımdan meydana geldiğini ve neticede de İbn Uyeyne'nin tefsir rivayetlerinde geçen 70 kadar kişinin biyografilerinin verildiğini, söylemektedir. Giriş kısmında (s. 21-35), müellif böyle bir konuyu seçişini, tefsirin zaruretini ve ona duyulan ihtiyacı, açıklamaktadır.

Birinci Kısım (s. 35-188), dört bâbdan teşekkül etmektedir. İlk bâb'da (s. 37-56) tefsir ve te'vil kelimelerinin manası, Âlimlerin te'vili kabul edip etmemeleri üzerinde durulmaktadır. İkinci bâb'da (s. 57-104), başlangıçtan ikinci asrın sonuna kadar tefsir tarihi ve onun merhaleleri ve gelişmesi anlatılmaktadır. Üçüncü bâb'da (s. 104-114), Süfyân b. Uyeyne'nin yaşadığı asra, siyâsi, sosyal ve ilmî yönden tarihi

bir bakış, üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bâb'da (s. 115-188) ise, İbn Uyeynenin şahsı ve ilmî hayatı incelenmektedir.

İkinci Kısım (s. 189-377), üç bâb ve bir sonucu ihtiva etmektedir. Birinci bâb'da (s. 191-198), İbn Uyeynenin tefsir ve tahkiki ele alınmaktadır. İkinci bâb'da (s. 199-350), İbn Uyeynenin tefsir rivayetlerinin tahriri, tahkiki ve şerhleri yapılmaktadır. Üçüncü bâb'da (s. 351-377), Ondan sahih olarak gelen rivâyetlere göre İbn Uyeyne'nin şahsiyeti ve metodu incelenmekte ve eser özlü bir sonuçla nihayetlenmektedir. Sonunda da, okuyanların istifadesine daha kolay olduğu zikredilerek, Kur'ân ve Tefsirine âit kaynaklar, matbu kaynaklar, biyografik ve yazma kaynaklar olmak üzere dört kısımda, alfabetik sıraya göre hazırlanmış geniş bir bibliyografya sunulmaktadır.

Müellif eserini telif ederken, sadece metinlerin nakliyle yetinmediğini, bunlar üzerinde ayrı ayrı durduğunu, onları tahlil ettiğini, sağlam olanlarını tercih ettiğini, nakilde veya anlayışta yapılan hataları göstermeye çalıştığını anlatmaktadır. İbn Uyeyne'nin tefsirini, es-Sa'lebi ve İbn Hacer'den, Süfyân b. Uyeyne'ye kadar ulaşan iki tarikile ele aldığını ve bu tariklerdeki râvileri, kitabının son tarafına koyduğu terâcim (Biyografya) (s. 378-407) kısmında incelenmektedir.

Müellifimiz araştırmasına başlamadan önce, böyle bir araştırmayı yaparken, gerek kaynakların bulunmasındaki müşkülât ve gerekse çeşitli kaynaklarda geçen "*an Süfyân*", "*Kâle Süfyân*" ibârelerindeki Süfyan'ın, es-Sevri mi yoksa İbn Uyeyne mi olduğunun tayini meselesi, çalışmayı zorlaştıran sebeplerden olduğunu kaydetmektedir. Yazar, bunları ayırdetmek için Taberi, İbn Kesir, Suyûti, Şevkânî, Abdurrazzak, Buhâri, el-Hâkim gibi zâtların tefsirlerinden taramalar yaparak, İbn Uyeyne'ye âit olanları tesbit etmeye çalışmıştır. Bu çeşitli tefsirlerde Süfyân'a âit 222 rivâyeti liste halinde göstermiştir. Bu iş için de İstanbul ve Londra'ya gittiğini kaydetmektedir. Müellif, es-Sa'lebi'nin el-Keşf ve'l-Beyân adlı tefsirini İstanbul'da tam olarak bulduğunu sanki yeni keşfedilmiş gibi bir üslûbla ifâde etmektedir. Halbuki o tefsirin İstanbul'da olduğu asırlardan beri bilinmektedir. Yine müellif yanlış olarak Abdurrezzâk b. Hammâm'ın tefsirinin bulunduğu yeri, İstanbul Edebiyat Fakültesi İsmâil Sâip Sencer kısmında olduğunu zikreder. Halbuki bu tefsirin bulunduğu yer, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İsmâil Sâip Sencer Koleksiyonudur. Kısacası bu eser İstanbul'da değil, Ankara'dadır.

Müellif Giriş kısmında, tefsirin başlangıcından ikinci asrın sonuna kadarki târihi gelişimi hakkında kısa ve ibâresi kolay lafızlarla

bilgiler vermektedir. Bilhassa Tâbiiler döneminde tefsire İsrâiliyât'ın girdiğini belirtmekte, İsrâiliyât'ın tefsir için bir kaynak olamayacağı üzerinde ısrarla durmaktadır. Müsteşriklere karşı gereken yerde tenkidlerini de yapmaktadır. İbn Uyeyne'nin asrını çeşitli yönlerden incelemiş ve devrindeki olaylara, O'nun karışmadığını tesbit etmiştir. Hayatını da geniş bir şekilde inceleyen müellif, O'nun Kur'ân ve Sünnet'e temessük eden bir kimse olduğunu, Mutezile, Kaderiyye ve Mürce gibi fırkaların görüşlerini reddettiğini, bid'atlardan kaçındığını kaydetmektedir. İbn Adiy'den gelen O'nun Şia'ya mütemâyl oluşuna dâir habere karşı, selef ve halef âlimlerinin hepsinin, O'nun Ehlu's-Sünne ve'l-Cemaa'dan olduğu haberlerini nakletmektedir. Müellif O'nun fıkhi mezheplerdeki durumunu tehlil ederek, O'nun Ehl'i Hadisten olduğunu söylemekte, ahlakı, zühdü, vera'ı, tavazuu, hakkı söylemedeki cür'eti, zeka ve hıfzının sağlamlığı, güzel bir mantika sâhip oluşu, vefatı ve defni hakkında geniş bilgi vermektedir. Sonra da ilmi durumu, Kur'ân'ı hıfzı, ilmi alışı, Amr b. Dinar ve ez-Zühri ile mukayese, rivayet ve tahammüldeki metodu, âlimler arasındaki yeri, Medine, Mekke, Bağdat, Yemen, Aden gibi yerlere seyahatı, bilgisinin kaynakları, hocaları ve talebeleri, eserleri, müfessir ve muhaddis olarak Süfyân b. Uyeyne incelenmektedir.

Müellif, Süfyân b. Uyeyne'nin tefsiri varmıdır? gibi bir soru sorup, onun bir tefsir sahibi olduğunu isbatladıktan sonra, Onun bu tefsiri şimdi nerededir? sorusuna yine kendisi cevap vererek, İbn Hacer (Ö. 852 / 1448) ve Suyûti (Ö. 911 / 15015) zamanına kadar eserin görüldüğünü, şu anda elde mevcûd olmadığını, fakat hocası Mücâhidin ve talebesi Abdurrazzak'ın tefsirleri bulunduğuna göre, onun da bulunabileceğini söylemektedir. Süfyân b. Uyeyne'nin bu tefsirinin bütün rivâyetleri toplayıp toplamadığı tefsirin senedlerinin durumu, es-Sa'lebi ve İbn Hacere kadar olan isnad silsilesi verilmektedir.

Müellif, bundan sonra, İbn Uyeyne'nin rivâyetlerini Mushaf sırasına göre sıralıyarak, onların tahric, tahkik ve şerhlerini yapmaktadır. Bu bilgilerden sonra, Onun sahih rivayetlerinin ışığında, İbn Uyeyne'yi bir müfessir olarak incelemekte ve burada şu kıymetli bilgileri sunmaktadır: Süfyân b. Uyeyne Kûfede doğmuş ve Mekke'de neş'et etmiştir. Bu bakımdan kendisi tefsir ve hadiste zamanının imâmı olmuş ve iki tefsir mektebi mensûblarından ilim almıştır. Tefsiri genel olarak rivâyet tefsiri olup, Kur'ân, Hadis, Sahabe, Tâbiin sözlerine dayanmaktadır. Dil yönünden de manadan lafızlar ihtimal olunmaktadır. Bundan sonra da içtihad ve re'ye dayanmaktadır. Tefsirinde İsrâiliyât eseri görül-

memektedir veya yok denecek kadar azdır. Tefsirinde, ilk işâri tefsir örneklerinin de varlığından söz etmektedir. Âyetleri ve kelimeleri lugavî yönden açıklarken, sıfatlara taalluk eden âyetler, imân ve yaratma meseleleri üzerinde durmaktadır. Onun tefsirde, istenen manaya ulaşacak bazı lafızları seçtiği ve bu lafızların diğerlerinde bulunmadığı görülür. Kısacası O, bazı ilmi meselelerde münferid kalabilmiştir. Süf-yân kıraat meselelerine de ehemmiyet vermiş bir kişidir. Kıraat ihtilaflarına dâir Süf-yân'dan gelen rivâyetlere rastlanmaktadır. el-Ahrufu's-Seb'ayı, kıraat meselesinden ayrı tutmuştur. es-Sevri ile İbn Uyeyne aynı asırda yaşamış olduklarından, ortaya çıkan karışıklığı gidermek için, iki Süfyan arasındaki özellikleri, rivâyetlerinin nasıl ayırtedileceği hususunda bazı prensibler koymaktadır. Ve bu arada bir çok tefsir râvisinin terceme-i halleri verilmektedir.

Eser, özlü bir sonuç, geniş bir bibliyoğrafya ile nihayetlenmektedir. Tefsir tarihi hakkında sağlam bilgiler ihtiva eden, ilk devir tefsirleri hakkında araştırma yapacaklara güzel bir örnektir, ifadeleri açık ve anlaşılması kolay olan bu eser, bu alanda araştırma yapanlara ve İlähiyat öğrencilerine çok faydalı olacağı kanatındayım.

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU